

**ПРІОРИТЕТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.
АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ РИНКІВ**

УДК 338.1

А. В. МЕЙШ, С. В. МОРОЗ
Хмельницький національний університет

ОЦІНКА ВТРАТ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті оцінено масштаби втрат економіки України внаслідок військових дій на території Донецької і Луганської областей. Запропоновано заходи щодо відбудови та розвитку економіки Донбасу, спрямовані на відновлення роботи існуючих виробництв, диверсифікацію експортних поставок продукції і розширення її внутрішнього споживання, зменшення втрат аграрного сектору на територіях, що межують із зоною конфлікту, забезпечення стабільного функціонування транспортної інфраструктури.

Ключові слова: Донбас, втрати, промислове виробництво, обсяги виробництва, хімічне виробництво, транспорт, добувна промисловість, інвестиційна привабливість.

A. V. MEISH, S. V. MOROZ
Khmelnytsky National University

ASSESSMENT OF HOSTILITIES LOSSES IN THE EAST UKRAINE

The purpose of the article evaluate the economic loss to the economy of Ukraine from occupation of Donetsk and Luhansk regions. During the undeclared war, Ukraine lost at least 20% of the economic potential. For the real sector and the economy as a whole, 2014-2015. Were a period of significant tests: tested for strength all its components - industrial-agricultural complex, infrastructure, logistics transportation. That's the real sector felt the crushing blow during armed conflict - are located in the eastern regions producing coal, metallurgical, machine-building, chemical industry, which provided a significant part of domestic industrial production and exports, suffered huge losses, destroyed a number of transport and logistics facilities. The measures on reconstruction and economic development of Donbass, aimed at restoration of existing production, diversifying exports of products and expand its domestic consumption, reduction of losses of the agricultural sector in the areas bordering the conflict zone, to ensure stable operation of transport infrastructure.

Keywords: Donbass, loss, manufacturing, production, chemical production, transport, mining, investment attractiveness.

Актуальність теми. Значний тиск на розвиток промисловості регіонів чинить ситуація на Сході. Мова йде не лише про катастрофічне скорочення виробництва у Донецькій та Луганській областях. Сусіднім регіонам, які мали потужні виробничо-збутові зв'язки з Донбасом, досі не вдається компенсувати ці втрати за рахунок інших каналів постачання.

Внаслідок воєнного конфлікту найбільший збиток нанесений підприємствам добувної, хімічної промисловості, гірничо-металургійного комплексу і машинобудування.

Крім зростання ризиків для функціонування підприємств Донбасу, не меншої шкоди завдано промислового виробництва й через порушення налагоджених зв'язків «сировина – виробництво – збут» з іншими регіонами країни. Із загостренням кризи проявились проблеми промислового комплексу регіонів, які накопичувались роками: надмірна залежність від зовнішньої кон'юнктури на ринках основних експортних товарів, висока енерго- та матеріалоемність виробництва, що стало причиною різкого зростання собівартості, дефіцит коштів для модернізації основних фондів, скорочення збуту на внутрішньому ринку через зменшення попиту на продукцію проміжного споживання та інвестиційного призначення.

Аналіз останніх досліджень. Зважаючи на тривалість та масштабність військового протистояння на Сході України його економічні наслідки мало висвітлені в літературних джерелах. Проблеми економічних втрат від окупації Донецької та Луганських областей інтереси знайшли відображення у працях: А.П. Яценюка, П.О. Порошенка, С. Пфайфера, З. Варналія, В. Гейця, Я. Жаліла та багатьох інших.

Постановка завдання. Саме регіони Сходу України відчувають сьогодні найбільше соціально-економічне, політичне та інституційне навантаження, обумовлене стрімкою зміною геополітичної ситуації. Водночас зазначимо, що потужний промисловий комплекс Сходу (підприємства металургійної, вугледобувної, машинобудівної галузі Донецької та Луганської областей) перебувають на стадії технологічного укладу. Збройне протистояння на Сході України обумовлює невпинне погіршення показників економіки Донецької та Луганської областей, яке супроводжується втратою вартості (руйнуванням) частини активів.

Викладення основного матеріалу. У ході неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу. Для реального сектору, як і для економіки у цілому, 2014-2015 рр. стали періодами значних випробувань: перевіряються на міцність усі його складові – індустріально-аграрний комплекс, інфраструктура, логістика перевезень. Саме реальний сектор відчув нищівного удару в ході збройного протистояння – розташовані у східних регіонах виробництва вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експорту, зазнали величезних втрат, знищено низку транспортно-логістичних об'єктів.

У 2014 р. відбулося значне прискорення темпів падіння промислового виробництва, яке за підсумками року становило 10,1 % (рис. 1). Негативну динаміку продемонстрували всі основні агреговані види промислової діяльності: скорочення обсягів виробництва у добувній промисловості і розробленні кар'єрів становило 13,7 %, переробній промисловості – 9,3 %, постачанні електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря – 6,6 % [1].

Такий тренд багато в чому був зумовлений падінням виробництва у Донецькій та Луганській областях (на 31,5 % і 42 % відповідно у 2014 р.).

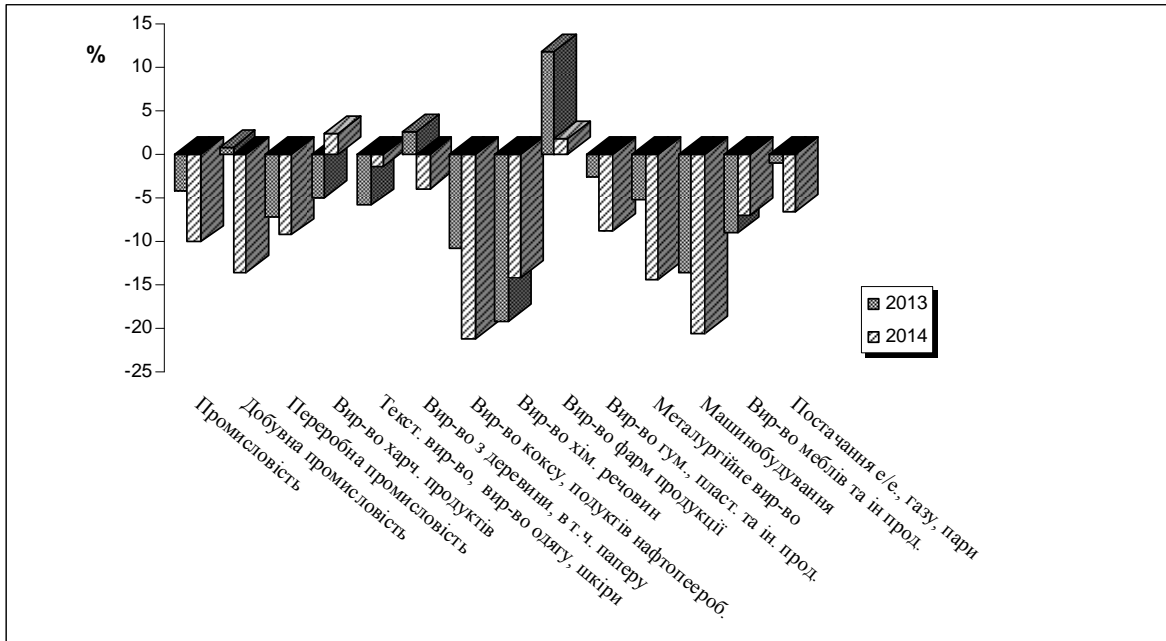

Рис. 1. Динаміка промислового виробництва за видами діяльності у 2013-2014 рр., % [1] (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції)

Вагомий внесок у скорочення промислового виробництва в Україні зроблено підприємствами гірничо-металургійного комплексу [2]. Видобуток вугілля у 2014 р. скоротився на 30,5 %. Нині зі 150 вугільних шахт 115 перебувають на окупованих територіях; повністю зруйновано 7 вугледобувних шахт Донбасу, ще 63 працюють у режимі відкачування води, працюючими є лише 24 шахти. З 90 шахт, підпорядкованих Міністерству енергетики та вугільної промисловості України, лише 35 знаходяться на контрольованій Україною території, тоді як інші 55 (у т.ч. шахти, що видобувають вугілля антрацитової групи) перебувають на території Донецької та Луганської областей, підконтрольній терористам. Із 35 контрольованих Україною шахт близько 10 працюють у режимі підтримання життєдіяльності.

Зменшення обсягів виробництва у металургійній промисловості у 2014 р. становило 14,5 %; втрати вітчизняних металургійних підприємств оцінюються на рівні близько 40 млрд грн, у т.ч. 25 млрд грн – втрачені прибутки від недовипущеної продукції, 15 млрд грн – вартість зруйнованих основних фондів [2].

У машинобудуванні зменшення обсягів виробництва сягнуло 20,6 %; за попередніми підрахунками, у 2014 р. втрати галузі становили 10 млрд грн [2].

Понад чверті (27%) промислового потенціалу Донецької та Луганської областей вивезено до РФ. Особливо небезпечним може стати демонтаж і вивезення устаткування з машинобудівних заводів Донецької та Луганської областей, які виробляють продукцію військового призначення (зокрема, зі Сніжнянського машинобудівного заводу, Луганського патронного заводу, заводів «Топаз», «Юність» та «Точмаш»), що позбавить Україну стратегічних потужностей (у т.ч. високотехнологічних) і водночас посилить позиції бойовиків, забезпечивши їх військовим оснащенням та боєприпасами [3].

Обсяги виробництва хімічних речовин і хімічної продукції зменшилися на 14,2 %, насамперед, за рахунок скорочення випуску добрив і азотних сполук після зупинки Концерну «Стирол» та «Северодонецького об'єднання Азот». У 2014 р. виробництво аміаку в Україні скоротилося на 30,8 %, а потужності з виробництва мінеральних добрив фактично втрачено на 36 % [3].

Виникла загроза зупинення підприємств скляної галузі (нині потужності з виробництва скла втрачено на 90 %), що в свою чергу може спричинити зупинення роботи підприємств з виробництва продуктів харчування, дитячого харчування, медичних засобів та напоїв різних видів.

Загалом за попередніми підрахунками КМУ втрати промисловості Донбасу у ході збройного протистояння становлять близько 26 млрд грн, втрати експорту оцінюються у більш ніж 70 млрд грн. У 2015 р. падіння промислового виробництва триває, і у січні-квітні воно зафіксовано на рівні 21,5 % порівняно з відповідним періодом 2014 р. [3].

Транспортна інфраструктура зазнала значних пошкоджень та руйнувань від бойових дій на сході країни, незаконних втручань та диверсійних актів.

За даними Укрзалізниці станом на травень 2015 р. у зоні проведення АТО залишаються пошкодженими понад 1610 об'єктів залізничної інфраструктури, на відновлення яких, за попередніми підрахунками, необхідно витратити близько 860 млн грн. Втрати експлуатаційної довжини магістральної мережі залізниць України внаслідок конфліктів територіального характеру оцінюються у 7,3 % (1,6 тис. км), зокрема внаслідок анексії Російською Федерацією АР Крим втрачено близько 630 кілометрів, що входили до складу Придніпровської залізниці; окупація частини Донбасу призвела до втрати контролю ще над 970 км (в межах Донецької залізниці). На непідконтрольній державі східній території залишилось близько 500 пасажирських вагонів, що становить 10 % загального парку пасажирського рухомого складу Укрзалізниці [4].

У зоні проведення бойових дій на сході країни зазнали руйнувань 1561 км автодоріг загального користування, у т.ч. 740,3 км у Донецькій області і 820,7 км – у Луганській. Зруйновано 33 мости і шляхопроводи загальною довжиною понад 2800 погонних метрів. Орієнтовна сума збитків, завданих дорожньому господарству, оцінюється у 4696,4 млн грн. Через військові дії у зоні АТО частково заблокованими є ділянки автодоріг державного значення М-03 Київ–Харків–Довжанський, М-04 Знамянка–Луганськ–Ізварине, Н-15 Запоріжжя–Донецьк, Н-20 Слов'янськ–Донецьк–Маріуполь [5].

Україна втратила 5 морських торговельних портів через окупацію РФ Криму та захоплення майна, підприємств, матеріально-фінансових цінностей, що належать Україні.

На Донбасі повністю знищено аеропорт «Донецьк» імені С. Прокоф'єва (на підготовку якого до Євро-2012 витрачено понад 1,5 млрд дол. США) та аеропорт «Луганськ». Пошкоджень або руйнувань зазнали 28 об'єктів керування повітряним рухом.

Повна оцінка вартості зруйнованих об'єктів транспортної інфраструктури буде здійснена після доступу до них, багато з яких нині залишається під контролем бойовиків. Останні продовжують планомірно і цілеспрямовано знищувати транспортну інфраструктуру Донбасу, що позначається на показниках роботи транспортної галузі. Так, обсяги перевезень вантажів в Україні у 2014 р. скоротилися на 10,1 %, пасажирів – на 5,3 %, вантажооборот знизився на 10,8 %, пасажирооборот – на 11,7 % порівняно з 2013 р [1].

Донецька залізниця – найбільший перевізник вантажів в Україні. У 2013 р. її частка у вантажних перевезеннях Укрзалізниці становила 36,8 %. Підприємство обслуговувало понад 4 тис. промислових підприємств Донбасу та забезпечувало перевезення близько 46 % всього українського коксу, 38 % чорних металів, 18 % брухту чорних металів. Але якщо у 2013 р. зі станцій Донецької залізниці було відправлено 139 млн. т вантажів, то у 2014 р. – 99,4 млн т, а їх частка у загальній кількості відправлень вантажів скоротилася до 30,3 %. За 2 міс. 2015 р. цей показник склав 8,4 млн т, або 21 % загального обсягу відправлень [1].

Цілеспрямоване знищення терористами низки об'єктів реального сектору економіки на Донбасі суттєво погіршує соціально-економічне становище східних регіонів та завдає удару всій економіці України, обумовлюючи критичне зростання рівня загроз економічній безпеці України. Основними з таких загроз є наступні.

1. Руйнування виробничих потужностей країни, що обумовлює порушення кооперації підприємств, пов'язаних єдиним виробничим або технологічним циклом, послаблення господарських та соціальних зв'язків між окремими регіонами, може спричинити ізоляцію частини східних областей від решти України.

2. Звуження експортного потенціалу України внаслідок погіршення показників діяльності ключових експортоорієнтованих виробництв, що розташовані на Донбасі, а також введення низки обмежень на російському ринку. У 2014 р. при скороченні українського товарного експорту на 13,5 % порівняно з 2013 р. його падіння у Донецькій області становило 32,2 %, у Луганській – 46,2 %. У 2015 р. ситуація погіршилась – у січні-березні 2015 р. товарний експорт України впав на 32,9 % відносно січня-березня 2014 р.; падіння у Донецькій області становило 62,6 %, у Луганській – 96,7 %. Якщо у 2013 р. Донецька та Луганська області разом забезпечили 25,2 % товарного експорту України, то у 2014 р. – лише 19,1 % [5].

3. Різкий обвал інвестиційної привабливості економіки, і як наслідок – фактичне припинення припливу іноземних інвестицій та згорання внутрішнього інвестування.

4. Скорочення внутрішньої ресурсно-сировинної бази паливно-енергетичного комплексу. Зменшення виробництва вугілля на Донбасі, де зосереджено близько 80 % видобутку кам'яного вугілля в Україні, призводять до недостатності його запасів на підприємствах теплової генерації, що загрожує стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України, провокуючи виникнення значного дефіциту генеруючої потужності. Україна змушена нарощувати імпорту вугілля: якщо у 2013 р. частка вугілля в імпорті мінеральних палив становила 9,2 %, то у 2014 р. – 11,7 %, а в січні-лютому 2015 р. – 14,3 % [5].

Унаслідок анексії РФ Криму Україну позбавлено доступу до ділянок морського шельфу, на яких здійснювався або планувався початок видобутку енергоресурсів. Так, 2279,2 млн т, або 24,5 % від загальної кількості, початкових потенційних ресурсів вуглеводнів України знаходяться на шельфі Чорного й Азовського морів [6].

5. Зменшення конкурентоспроможності національної транспортної системи та стрімка втрата транзитного потенціалу України.

Тільки за останній 2014 рік обсяг транзиту вантажів залізничним транспортом, яким перевозяться 81 % усіх транзитних вантажів у країні, скоротився на 13,3 % порівняно з 2013 роком (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь). Обсяг переробки транзитних вантажів портами континентальної України у 2014 р. скоротився на 12,1 % відносно рівня 2013 р. (на 30 % – з урахуванням портів АР Крим та м. Севастополь). У цілому за 2007–2014 рр. обсяг перевалки транзиту в морських портах України скоротився майже на 70 %, або на 50 млн тонн [4].

6. Зростання соціальної напруженості та протестних настроїв у суспільстві, що спричинено масштабними скороченнями персоналу через закриття багатьох промислових підприємств, відправленням працівників у неоплачувані відпустки та невиплатою заробітної плати. Загальна кількість зайнятого населення в Україні у 2014 р. скоротилася на 11,4 %, у Донецькій та Луганській областях – на 11,0 та 13,3 % відповідно. У Донецькій області станом на 01.05.2015 р. кількість зареєстрованих безробітних становила 23,4 тис. осіб, при цьому кількість вакансій у базі даних обласної служби зайнятості становила 1400 од. Отже, навантаження на 1 вільне робоче місце становило 16 осіб [5].

У 2014 р. індекс реальної заробітної плати в Україні становив 93,5 % до 2013 р., у Донецькій області – 89,4 %, Луганській – 86,4 %. У січні-березні 2015 р. ситуація погіршилася – в Україні індекс впав до позначки 79,9 %, у Донецькій та Луганській областях – до 84,7 та 65,4 % відповідно [1].

Висновки та пропозиції. Відсутність чіткої оцінки масштабів руйнувань, тривалість ситуації невизначеності та продовження фізичного руйнування на значній частині території Донецької та Луганської областей не дозволяють дати точні оцінки негативного ефекту для економіки України. Однак уже сьогодні виникає потреба у проведенні аудиту та ідентифікації втрачених та пошкоджених комплексів та об'єктів і в розробці механізмів компенсації втрат у галузях реального сектору економіки.

Розбудова промислового та транспортно-логістичного потенціалу регіону повинна відбуватися з урахуванням сучасних потреб та визначених пріоритетних напрямів його соціально-економічного розвитку, які мають бути зафіксовані у відповідній Стратегії розвитку Донбасу на найближчі 5 років.

Враховуючи масштабність завдань, значну капіталоемісність та тривалий період часу, що необхідні для реалізації проєктів, найбільш реальним джерелом інвестицій для відновлення і будівництва нових об'єктів промисловості та транспортної інфраструктури на сході країни видається фінансова допомога країн-донорів та МФО.

Участь міжнародних організацій в програмах допомоги Україні має суттєве значення для швидкого відновлення довіри інвесторів, стабілізації державних фінансів та переходу до роботи на принципах ринкової економіки.

Заходи щодо відбудови та розвитку промисловості Донбасу мають бути спрямовані на відновлення роботи існуючих виробництв, здійснення структурної модернізації потужностей, диверсифікацію експортних поставок продукції і розширення її внутрішнього споживання, а також структурну модернізацію виробничих потужностей на основі розбудови високотехнологічного, наукоємного та енергоефективного промислового комплексу.

З цією метою необхідно:

- сформуувати пакет інвестиційних проєктів, що можуть бути реалізовані з залученням коштів іноземних інвесторів;
- передбачити модернізацію базових галузей економіки регіонів на інноваційній основі та створення нових галузей на наявній ресурсній базі: у вугільній галузі – передбачити розширення промислового освоєння нових вугленосних площ на основі новітніх технологій; у металургійній галузі – забезпечити модернізацію за рахунок впровадження новітніх технологій, зокрема електроплавки та безперервного лиття; створити нову галузь з виробництва синтетичного палива з вугільної сировини;
- завершити передприватизаційну підготовку державних шахт, прискорити процес закриття безперспективних шахт, розробивши механізми забезпечення соціального захисту категорій осіб, визначених Гірничим законом України, після фізичної ліквідації гірничих підприємств, а також соціальної підтримки населення територій, на яких розміщуються вугільні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації).

З метою зменшення втрат аграрного сектору на територіях, що межують із зоною конфлікту, необхідно збільшити обсяги закупівлі сільськогосподарських культур у господарств Донецької та Луганської областей на форвардних умовах, визнавши їх першочерговими.

Для відновлення транспортно-комунікаційних зв'язків Донбасу з іншими регіонами України, забезпечення транспортними послугами потреб Луганської і Донецької областей, задоволення попиту населення у перевезеннях необхідно:

- забезпечити відбудову в першочерговому порядку об'єктів транспортної інфраструктури, від функціонування яких залежить досягнення короткострокових і середньострокових пріоритетів розвитку Донбасу та задоволення першорядних потреб звільнених територій, з особливим акцентом на відновленні базових послуг та створенні умов для повернення населення, відновлення життєдіяльності регіону;

- розробити генеральні плани розбудови залізничних та автомобільних доріг Донецької та Луганської областей на середньострокову і довгострокову перспективу з урахуванням зміни обсягів вантажопотоків та напрямків їх руху внаслідок переформатування структури виробництва на Донбасі після закінчення бойових дій, формування нової логістики транзитних та зовнішньоторговельних перевезень з урахуванням ускладнення торговельно-економічних відносин з Росією та необхідності інтеграції національної транспортної системи до європейської транспортної системи;

- прискорити процес інвентаризації та передачі активів ДП «Донецька залізниця» у сферу управління ДП «Придніпровська залізниця» та ДП «Південна залізниця»;

- забезпечити оновлення рухомого складу Укрзалізниці всіх різновидів з урахуванням необхідності організації безперервного транспортного сполучення Донбасу із іншою частиною країни, прискорити оновлення локомотивного і вагонного парку з розміщенням замовлень переважно на вітчизняних машинобудівних підприємствах, спрямувати на ці цілі кошти, залучені під державні гарантії.

Література

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Яценюк А. Через російську військову агресію Україна втратила 20 % економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
3. Порошенко П. Майже третина промислового потенціалу Донбасу вивезена в Росію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news>
4. Железная дорога в никуда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.lb.ua>
5. Дані департаменту економіки Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua>
6. Чорна книга Кремля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua>

Надійшла 10.09.2015; рецензент: д. е. н.